

Veterans aren't crazy, war is

Silvia Pol bezocht de open sessie *Rehumanization of military veterans through Shakespeare: A performance and discussion* en was onder de indruk. Getraumatiseerd veteraan en performer Stephan Wolfert heeft met gebruikmaking van teksten van Shakespeare een interventie ontwikkeld om veteranen te helpen hun levensverhaal te vertellen, zodat zij weer werkelijk thuis kunnen komen.

Door Silvia Pol

Poeh, stjoek, iee, poeh, stjoek, iee... 'Now is the winter of our discontent. Made glorious summer by this sun of York...' Het is de openingszin van Shakespeares *Richard III* uit 1594 waarin Richard wordt geportretteerd als een ontevreden man die zich ongelukkig voelt in een wereld die hem haat. Meteen zijn we gegrepen en worden we meegesleurd in heftige gebeurtenissen, die voelbaar en hoorbaar worden gemaakt in een indrukwekkende monoloog. Stephan Wolfert, veteraan en performer, is in het zwart gekleed en beweegt op blote voeten door de ruimte. Hij heeft kort geschoren haar met een kuifje, zijn bewegingen zijn soepel, zeker en diep ingesleten. Er gaat een enorme kracht van hem uit. Zijn stem is afgewisseld luid, hard, snijdend, helder, vriendelijk en zacht. Hij laat geluiden horen als van een trein, een fles die valt, een klap, het sluiten van een deur, sport, drill-instructies, schoten, vuurwerk en dat alles afgewisseld met momenten van stilte. Er is niets anders dan zijn verhaal, ondersteund door zijn bewegen, geluiden en teksten van Shakespeare.

Verwaarlozing en kansen

Wolfert vertelt hoe hij opgroeide in een arbeidersgezin als jongste van vier kinderen. De oudste drie worden verwaarloosd, hijzelf wordt gezien als ongelukje en is niet erg welkom. Beide ouders drinken overmatig, zijn vader heeft losse handen en zijn moeder

is veelal in de kroeg. Hij moet zichzelf opvoeden. In zijn puberteit wordt hij seksueel misbruikt door een man uit de buurt. Op de middelbare school loopt hij een ernstige rugblessure op, waardoor hij gedurende twee jaar verlamd raakt. Het lijkt erop dat het leven hem weinig meer te bieden heeft. Hij belandt in een revalidatiecentrum, waar hij voor het eerst ervaart dat de omgeving veilig kan zijn, en dat mensen aandacht hebben voor hem. Langzamerhand leert hij weer bewegen en lopen. Hij keert terug naar school, is zeer sportief en wordt na zijn diploma gerekruteerd door het leger. Dat is een buitenkans, het biedt hem kleding, onderdak, opleiding en een thuis. Hij werkt zes jaar als militair in het Amerikaanse leger en wordt meerdere malen uitgezonden, waarbij hij verwikkeld raakt in gevechtshandelingen. Nadat hij een posttraumatische stressstoornis (PTSS) heeft ontwikkeld, treedt hij uit het leger en maakt hij een lange reis door de bergen van Montana. Hij is ver van huis, springt ergens van de trein en belandt in een afgelegen plaatsje. Hij heeft geen idee wat hij met zijn verdere leven moet aanvangen.

De kracht van theater

Bij toeval stapt hij een klein theater in, waar hij een uitvoering ziet van William Shakespeares *Richard III*. Twintig jaar later gebruikt hij de tijdloze woorden van Shakespeare om het verhaal van zijn leven te vertellen. Het is hem gelukt om terug te keren in de maatschappij: om zich weer te bewegen onder burgers en zich weer te verbinden met mensen om hem heen. Hij heeft met gebruikmaking van teksten van Shakespeare een interventie ontwikkeld

om veteranen te helpen hun levensverhaal te vertellen, en zodoende het onbenoembare te benoemen en de vervreemding ten opzichte van de eigen omgeving te doorbreken. Shakespeare schreef over de relatie tussen veteranen, politici en burgers. Hij schreef hoe deze relaties verwoesting konden voorkomen of creëren. Hij schetste in krachtige teksten een beeld van moed en lafheid, schuld en schaamte, verwoesting en geweld en beschreef hoe veteranen achtervolgd kunnen worden door beelden, gekweld kunnen worden door geluiden, de neiging kunnen hebben zich terug te trekken uit de wereld.

Eens een militair, altijd een militair

Op dit moment leven er 25 miljoen veteranen in de Verenigde Staten. Elke dag plegen meer dan twintig veteranen suïcide – door gevechtshandelingen vallen er minder doden. Onder niet-veteranen is het percentage zelfdodingen aanmerkelijk lager. Geschiedenis en wetenschap leren ons het volgende. Zeventig procent van de militairen is afkomstig uit de arbeidersklasse en een

In de lagere rangen komt verkrachting zeer veelvuldig voor

groot deel van hen heeft aversieve ervaringen meegemaakt in de kindertijd. Anders dan gedacht hebben vrouwen altijd gevochten, waarbij ze vroeger vaak verkleed gingen als man. Ook mensen uit de zwarte gemeenschap hebben altijd meegevochten voor de

vrijheid van hun land. Helaas is het leger geen veilige plaats voor met name vrouwen en zwarte mannen. Gebleken is dat in de lagere rangen verkrachting zeer veelvuldig voorkomt. In de hogere rangen gaf 25% procent van de vrouwen aan verkracht te zijn op hun werk. Witte mannen zijn daarvan evenmin uitgesloten. Wolfert vertelt ook zelf te zijn verkracht in het leger. De internationaal veelgeprezen documentaire *The Invisible War* (2012) vertelt over deze schokkende praktijken met beelden en interviews met zowel slachtoffers als daders.

Mannen en vrouwen worden getest en getraind voordat ze het leger ingaan. Als het zover is, gaat je haar eraf, je ontvangt een uniform, je leert een correcte houding om te staan en te lopen, je wordt sterk gedisciplineerd en gedrild. Je leert te reageren op dreiging, je leert dat je bereid moet zijn om te vechten, dag en nacht, je leert automatisch te reageren, je leert orders op te volgen zonder daarover na te denken. Gedurende het militaire leven gaat het testen door om te beoordelen of de militair gevechtsklaar is. Of zoals Wolfert suggereert, in staat is 'berserker energie' in te zetten. Berserkers waren Noorse strijders die zichzelf voor de strijd in een staat van extase brachten, waardoor ze formidabele krijgers waren en schijnbaar ongevoelig voor pijn. Deze razernij heeft voor het leger vandaag nog evenveel waarde als destijds. Militairen worden tot een gevechtsmachine gemaakt. Er wordt een sterke onderlinge band gesmeed die zeer functioneel is, omdat men in de strijd uitsluitend vecht voor elkaar. Het vaderland is ver weg, de band met familie en vrienden veelal los. Je thuis is de groep waartoe je behoort en waarmee

je samen strijdt. Jaren van training en anticipatie leiden vaak maar tot 8,5 minuten aan gevechtservaringen. Slechts 10-15% zal daadwerkelijk in een positie komen dat ze een tegenstander doden.

Wired for war, but not rewired for society

Een van moeilijkste problemen van het leger en daarmee ook van de maatschappij is dat militairen intensief worden getraind om te vechten en om te doden. Dat maakt dat het autonome zenuwstelsel voorbereid is op gewelddadige strijd. Er wordt daarmee een andere bedrading aangelegd in de hersenen. Bij hoge spanning kan de innerlijke remming tekort schieten en kan een druppel de emmer doen overlopen. In de krant valt te lezen dat een militair een jongetje heeft neergeschoten omdat het dreigde met wat later bleek, een speelgoedgeweer. Op deze wijze zijn er dorpen uitgemoord vanwege misinterpretaties, waardoor er werd aangevallen en gedood in situaties waarin achteraf geen dreiging bleek te hebben bestaan. Na jaren voorbereid te zijn geweest op strijd, blijkt er geen aan/uit-schakelaar te bestaan. Er is geen test of training bij het

Er wordt een beroep gedaan op de band die al bestaat tussen veteranen

verlaten van het leger om voorbereid te zijn op het weer deelnemen aan de burgermaatschappij. Er is geen test voor niet-gevechtsklaar zijn. De vraag is dan, wat nu? Opmerkelijk is dat onder de *special forces*

die veel exposure kennen en de gevaarlijkste opdrachten uitvoeren, minder vaak PTSS voorkomt. Een verklaring daarvoor is een strengere selectie voor deze elitetroepen, en dat mensen hiertoe toetreden die over meer veerkracht beschikken dan gewone militairen. Deze elite-eenheden ontvangen veel steun vooraf, tijdens en na afloop van een actie. Hier is het idee van *decruitment* geïntroduceerd. Oorlog en training voor oorlog ontmenselijkt. Hoe kun je militairen helpen menselijkheid te herwinnen?

Van recruitment naar decruitment

Wolfert heeft in samenwerking met collega's van New York University een interventie ontwikkeld die gebaseerd is op drie uitgangspunten. Het gaat om een *veteran-informed practice* ontwikkeld door en voor veteranen. Het maakt gebruik van *unit cohesion* waarbij een beroep wordt gedaan op de band die al bestaat tussen veteranen. Het is een *trauma-informed scientifically based program* dat goede uitkomsten laat zien op PTSS, depressie, zelfeffectiviteit, EEG-resultaten en hartslagmetingen. Het programma loopt gedurende een beperkt aantal weken, waarin veteranen elkaar hun levensverhaal vertellen, samen Shakespeare opvoeren en uiteindelijk een eigen monoloog schrijven. Om te beginnen wordt de eigen monoloog door een andere veteraan gespeeld. De bedoeling is enige afstand te kunnen nemen van het eigen verhaal, om zich er tegelijkertijd mee te kunnen verbinden op een manier die helpt zichzelf te vergeven. Daarna oefenen ze de eigen monoloog, waarbij het belangrijk is om te leren goed te ademen. De teksten van Shakespeare lenen zich daar goed voor

omdat het ritme van de woorden een goede beheersing vereist van de ademhaling. De werkwijze is beschreven in een handboek van 140 pagina's. De monoloog wordt een extern object, en helpt veteranen te herstellen. Het gaat om *dewiring within comradery*. Het programma wordt afgerond met een uitvoering voor familie, vrienden en veteranen.

Vanuit de gedachte dat PTSS ontstaat in contact, dient het herstel ook plaats te vinden in contact. Bij het vertellen over het eigen leven komt het voor dat gebeurtenissen, zoals een verkrachting, gedeeld kunnen worden die nooit eerder verteld konden worden. Het publiek heeft de taak om te luisteren, mee te leven en het lijden te verdragen. Als je mensen een oorlog instuurt is het immers de vraag wat terugkomt in je gemeenschap. De hoop is dat deze interventie veteranen helpt de berseker uit te schakelen en werkelijk thuis te komen.

Nabeschuiving

In deze sessie kwamen nog enkele sprekers aan bod die meewerkten aan het decruitment-programma, ook zeer bevolgen en begaan met de thematiek. Zelf was ik enorm onder de indruk van de kracht en openheid van Wolfert, en zijn passie om te informeren over de problematiek van veteranen en hun naasten, en hen te helpen weer aansluiting te vinden in de maatschappij. Zijn partner was eveneens aanwezig en hij vertelde hoeveel moeite het had gekost voordat hij kon aanvaarden dat zij werkelijk om hem gaf. Hij meende wel dat hij niet zo ver gekomen was zonder haar vertrouwen in hem. Bijzonder hoe iemand zo veerkrachtig kan zijn en zoveel mensen kan raken, terwijl

de eigen achtergrond zo verwaarlozend is geweest. Met mijn hoofd en hart vol van deze sessie moest ik denken aan veteranen die in groepstherapie (zonder veteranen) willen werken aan herstel, maar niet altijd het begrip vinden dat ze onder veteranen wel vinden. Dat is pijnlijk en doet hen geen recht. Ik hoop dat deze interventie zijn weg naar Nederland gaat vinden.

Ten slotte vond ik ook bijzonder aan deze open sessie dat werd begonnen met het eren van de voormalige eigenaren, de Indianen, van het land waarop we stonden. In Canada heb ik eveneens meegemaakt dat een congres werd geopend door een van de *elders* van de Indianenstam die het land ooit bezat. Het bewustzijn van geschiedenis en gemeenschap zette zich door toen werd verteld dat slavernij in New York heeft bestaan tot aan de Amerikaanse burgeroorlog. Het is niet erg bekend maar destijds hield de helft van de gezinnen in New York slaven. Aanvankelijk genoten zij wel bewegingsvrijheid, maar toen de welvaart steeg, meer gezinnen slaven hielden en hun aandeel in de bevolking steeg naar 20%, werd men bang voor opstanden en ontstond er een streng en gewelddadig regiem. Gedurende de Eerste Wereldoorlog werden er veel soldaten gerekruteerd en ook destijds bood het leger aan arme mensen goede kansen. Er traden toen groepen mensen uit de zwarte gemeenschap toe tot het leger. Pas na de jaren zestig werd het voor hen mogelijk om door te dringen in hogere rangen.

Ten slotte was er ook zorg voor het publiek. Er werd verteld dat de inhoud confronterend en schokkend kon zijn en dat het geoorloofd was om een time-out te nemen, maar er werd verzocht om te proberen het te verdragen en

aanwezig te blijven. Daarbij werd een zin aangereikt van Shakespeare: *'To be or not to be.'* Deze zin helpt om in een goed ademhalingsritme te komen en steunt het voorkomen van dissociatie.

Cry Havoc! is een monoloog die veteranen en burgers met elkaar in contact brengt. Het laat zien dat mannen en vrouwen in het moderne leger worstelen met dezelfde thema's van pijn en hoop als in de tijd van Shakespeare. Het onderzoekt de moeilijkheden waar veteranen en hun partners, familie en naasten mee geconfronteerd worden (voor de trailer van de productie zie <https://www.decruit.org/shows/>).